

IJzer in volksgeloof en volksgeneeskunde

Tekst: Jan Weertz

Foto's: Jan en Els Weertz

www.debelemniet.nl – april 2026

De magie van ijzer en van de smid

Door de eeuwen heen speelde ijzer steeds een bijzondere rol in het volksgeloof en de volksgeneeskunde. Aan ijzer werden magische en geneeskrachtige krachten toegekend. Ook de smid was vroeger in het volksgeloof omgeven door magie en geheimzinnigheid. Hij stond immers in contact met het magische ijzer.

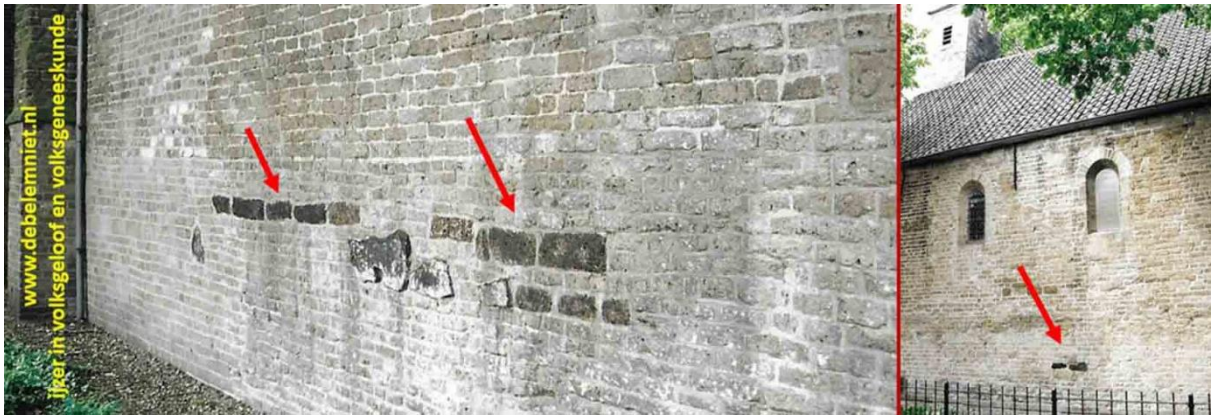
Ijzer werd gezien als een goed afweermiddel tegen allerlei soorten magie. Zo bood het bescherming tegen heksen en de duivel. In de loop der tijd en in verschillende gebieden werd het hier op diverse wijzen voor gebruikt. Maar in feite kwam het allemaal op hetzelfde neer. Zo legde men in bepaalde streken een stuk ijzer onder de drempel van de deur of achter de deur. Of onder het bed van kraamvrouwen. Ook stopte men het in de wieg van pasgeborenen. In alle gevallen wilde men zich beschermen tegen onheil en het boze. Ziekten, ongeluk en boze elementen moesten buiten de deur gehouden worden! En vaak waren het die boze elementen zoals demonen, heksen en de duivel zelf die voor de ziekten en het onheil zorgden. Als je die bij de deur kon tegenhouden, was je dus al een heel eind. Maar wilde je ook buiten het huis beschermd zijn, dan droeg je een stuk ijzer op je lijf.

Ijzer speelde door de eeuwen heen een belangrijke rol in onder andere het volksgeloof. Speelt het in metselen van een of enkele blokken moerasijzererts in gebouwen daarbij een rol? Wilde men het kwaad afweren? Of het gebouw een bijzondere kracht meegeven? Losse blokken ijzererts in gebouwen kwamen we op meerdere plaatsen tegen:

In Hauset (België) ligt op de hoek van de Göhlstraße met de Kirchstraße Auberge zur Geul. Deze is gebouwd van grijze kalksteen. Opvallend is de aanwezigheid van één blok moerasijzererts tussen de kalkstenen van de Auberge.

Maar het kwade was een meester in de vormomging. Zo geloofde men dat heksen de vorm van een dier konden aannemen. Raakte men zo'n dier met een stuk ijzer aan dan kreeg de heks weer haar eigen figuur terug. Verder zouden wervelstormen niets anders zijn dan dansfeesten van heksen. Gooide je een stuk ijzer in zo'n storm dan ging hij liggen want het ijzer verwondde de heksen. En een stuk ijzer dat aan de melk werd toegevoegd tijdens het karnen, zorgde ervoor dat heksen de boel niet konden verpesten.

IJzer speelde door de eeuwen heen een belangrijke rol in onder andere het volksgeloof. Speelt het in metselen van een of enkele blokken moerasijzererts in gebouwen daarbij een rol? Wilde men het kwaad afweren? Of het gebouw een bijzondere kracht meegeven? Losse blokken ijzererts in gebouwen kwamen we op meerdere plaatsen tegen:

De NH kerk van Oirschot (Noord-Brabant, Nederland) aan het Vrijthof is gebouwd van tufsteen. Op enkele plekken in de zijmuren zitten blokken moerasijzererts.

De boze blik

IJzer werd ook gebruikt als bescherming tegen de boze blik ofwel het boze oog. Heksen bijvoorbeeld konden dit boze oog hebben. Daarmee konden ze onschuldige mensen ziek maken, ongeluk brengen en zelfs doden. Vermoedde je dat iemand de boze blik bezat dan kon je ter bescherming een stuk ijzer vastgrijpen of in de hand houden. In sommige gebieden droeg men voor dit doel een ijzeren ring. Dat was gemakkelijk want dan had je 24/7 bescherming! Ook koeien en paarden liet men voor dit doel wel een stuk ijzer of een ijzeren ring om de hals dragen. En in sommige streken hing men bij de bouw van een huis een ijzeren pot of pan in de nabijheid op. Ook die beschermden tegen de boze blik en ander onheil.

IJzer speelde door de eeuwen heen een belangrijke rol in onder andere het volksgeloof. Speelt het in metselen van een of enkele blokken moerasijzererts in gebouwen daarbij een rol? Wilde men het kwaad afweren? Of het gebouw een bijzondere kracht meegeven? Losse blokken ijzererts in gebouwen kwamen we op meerdere plaatsen tegen:

Bij de Domkirche St. Blasii in de Duitse stad Braunschweig vinden we maar een enkel blok moerasijzererts.

De bijzondere rol van spijkers (nagels): spijkerbomen

IJzeren spijkers speelden vaak een belangrijke rol bij magie, genezing en betovering. Men sloeg ze in bomen om van allerlei ziekten af te komen. Maar men kon ze ook gebruiken om iets anders gedaan te krijgen. Zo kon men ze in bomen slaan om bijvoorbeeld iemand te betoveren.

De bomen waarin men spijkers voor bovengenoemde doelen sloeg, kennen we als spijkerbomen. In Nederland kwamen ze niet zoveel voor. Tegenwoordig kunnen we er alleen nog voor in Yde in Drenthe terecht. In België is het gebruik ervan veel wijder verbreid geweest. Maar ook daar komt nu nog maar een klein aantal van dergelijke bomen voor.

IJzer speelde door de eeuwen heen een belangrijke rol in onder andere het volksgeloof. Speelt het in metselen van een of enkele blokken moerasijzererts in gebouwen daarbij een rol? Wilde men het kwaad afweren? Of het gebouw een bijzondere kracht meegeven? Losse blokken ijzererts in gebouwen kwamen we op meerdere plaatsen tegen:

De protestantse Witte- of Lambertuskerk in Heemse (Hardenberg) aan de Scholtensdijk. Hier vinden we enkele blokken moerasijzererts: zowel links als rechts van de deur in de toren als op de linker en rechter hoek van de toren. Op de hoeken zijn het vrij grote blokken.

Combinaties van spijkerbomen met lapjesbomen

Naast spijkerbomen kennen we lapjesbomen. Op zulke bomen bevestigde men een stukje textiel dat een zieke op zijn lijf had gedragen. Vaak deed men dit om koorts op de boom over te dragen. Lapjesbomen worden daarom ook wel koortsbomen genoemd. Het verhaal wil dat zulke acties voor dag en dauw uitgevoerd moesten worden en dat daarbij gebeden of spreuken gepreveld werden. Omdat dit in alle vroegte gebeurde, was de kans ook klein dat anderen getuige waren van dit gebruik.

Zoals dat zo vaak het geval is bij volksgeloof zijn gebruiken dikwijls moeilijk van een bepaalde, begrensde definitie te voorzien. In bomen die als spijkerboom bekend staan, hangen ook nogal eens lapjes. En soms zijn die lapjes om een spijker geknoopt. Zat die spijker er dan al in? Of werd hij er ingeslagen om het lapje te bevestigen? En het hoeft bij spijkerbomen niet alleen om spijkers te gaan. We komen er ook wel punaises in tegen. Verder kan het begrip lapje behoorlijk uitgerekt worden. Niet alleen reepjes stof maar bijvoorbeeld ook draden wol, schoenveters en slabbetjes kunnen aangetroffen worden. Een handleiding voor het gebruik van dergelijke bomen bestaat immers niet!

Vooral lapjesbomen (en ook -struiken) zijn een wijd verbreid verschijnsel. We vinden ze ook in andere delen van Europa (bijvoorbeeld Frankrijk, Groot-Brittannië en Ierland) en zelfs daarbuiten (zoals in Azië). Soms komen ze voor bij een bron, soms bij een kerk of kapel, maar ook wel bij een grens, zoals van een vorstendom.

Nederlandse en Belgische spijker/lapjesbomen wat nader bekeken

In de loop der tijd hebben we veel van de nog bestaande spijkerbomen in Nederland en België bezocht en bekeken. Hieronder zullen we ze (in willekeurige volgorde) wat nader bespreken. Omdat spijkerbomen een combinatie met lapjesbomen kunnen vormen, zijn ook de enkele 'losse' lapjesbomen in de lijst opgenomen.

Tilleul Clouté du Coftice (spijkerlinde van Coftice).

Plaats: tussen Herve en Soumagne.

Gemeente: Herve.

Provincie: Luik (Liège).

Land: België.

Locatie: tussen Herve en Soumagne, al na ongeveer honderd meter aan een zijweggetje dat ten zuiden van de weg Outre-Cour 75 begint.

De spijkerlinde is in 1948 geplant nadat een eerder exemplaar in 1941 door de bliksem werd getroffen en daardoor verloren ging. In 1566 stond op deze plaats al een spijkerboom.

Bij ons bezoek in augustus 2025 steken verroeste spijkers uit de stam. Daarnaast zijn er in de schors van de stam vele gaatjes waarin spijkers zitten die alweer bijna helemaal overgroeid zijn. Uit een van die gaatjes steekt een stukje stof dat ooit aan de spijker is vastgemaakt en nu ook gedeeltelijk overgroeid is. Verder hangen nog enkele stukjes stof op de stam maar er zijn geen sporen van recent spijkeren te zien.

Zo te zien is de traditie hier in onbruik geraakt of aan het raken. Voor de spijkerboom staat een wegwijk met crucifix op een sokkel. Aan dit kruis is een lintje geknoopt dat zo te zien van recentere datum is.

Le tilleul clouté de Coftice. Van links naar rechts: Deze spijkerboom is een bijzonder fraaie linde – lapjes op de boom – spijkers in de boom – vrij recente schroeven in de boom – spijker en het eraan verbonden lapje zijn al grotendeels door de schors overgroeid – gaatjes getuigen waar de schors over spijkers is gegroeid.

Tilleul à clous devant l'église (spijkerboom van Deigné).

Plaats: Deigné.

Gemeente: Aywaille.

Provincie: Luik (Liège).

Land: België.

Locatie: voor de kerk.

Deze spijkerboom moet voor de kerk staan. Nadere informatie over deze boom hebben we nergens gevonden.

In het dorp zelf vragen we aan een vrouw die aan het plein woont of ze de boom kent. Maar haar zegt het niets. We laten haar een foto van de boom zien die we op internet hebben gevonden. "Ja, dat is inderdaad de boom die hier op het plein staat" zegt ze. Maar iets bijzonders over die boom weet ze niet. In feite staan hier bij de kerk twee lindebomen met er tussenin een watertappunt dat wordt gevoed door een bron. We onderzoeken beide bomen maar kunnen geen spijkers ontdekken. Ook zijn er geen sporen van overgroeide spijkers te vinden.

Bij de watertap hangt een bordje dat het aftappen van het water afraadt. Zo te zien is het water dus niet drinkbaar. Maar dan arriveert een man in een auto. In de kofferbak heeft hij een heleboel grote flessen van vijf liter liggen. Die gaat hij met het water vullen. We vragen hem of het water drinkbaar is en waar dan dat bordje voor dient. De man vertelt dat hij dit water gewoon voor consumptie gebruikt. Dat bordje zou er alleen maar hangen omdat het water niet regelmatig op kwaliteit wordt getest waardoor het niet als drinkwater geclassificeerd mag worden. Maar het is prima water om te drinken, zegt hij. We vragen hem ook naar de spijkerboom (tilleul à clous) maar ook hij heeft nog nooit gehoord dat het hier om zo'n boom gaat. Ondertussen zijn nog twee andere mensen met waterflessen gearriveerd die nu wachten op hun beurt om water te tappen. Van deze bron wordt behoorlijk gebruik gemaakt. Zelf proeven we ook van het water. Op de smaak valt zeker niets aan te merken.

In Groot-Brittannië en Ierland staan – heilige – bronnen vaak in verband met erbij staande lapjesbomen. Maar of hier ooit ook zoiets gespeeld heeft? Tot nu toe hebben we daar nog niets over gevonden.

Tilleul Notre-Dame de Dréhance (Onze-Lieve-Vrouwelinde van Dréhance).

Plaats: tussen Dréhance en Furfooz.

Gemeente: Dinant.

Provincie: Namen (Namur).

Land: België.

Locatie: op de hoek van de Rue de Furfooz met de Rue de Walzin, iets ten zuidoosten van Dinant.

Deze spijkerlinde moet al lang niet meer actief gebruikt worden. Er zijn weliswaar nog enkele spijkers te zien maar de schors en bast zijn alweer ver gevorderd om alle sporen uit te wissen. Spoedig zal deze spijkerboom alleen nog maar een verhaal in de geschiedenis zijn.

La chapelle de Fanson & tilleuls à clous (spijkerbomen van Fanson).

Plaats: Xhoris.

Gemeente: Ferrières.

Provincie: Luik (Liège).

Land: België.

Locatie: bij de wegsplitsing van de Chemin de la Sauvenière met de Rue de Fanson.

Rondom deze kapel staan lindebomen. Bij tenminste een daarvan moet het om een – voormalige – spijkerboom (tilleul à clous) gaan. Welke geneeskrachtige eigenschappen men de boom toeschrijft, is niet meer bekend. Maar volgens het verhaal krijgt degene die spijkers uit de boom verwijdert de ziekte of kwaal die men ermee ‘weggespijkerd’ had! Onderzoek van de bomen maakt duidelijk dat in de linde links van de kapel inderdaad meerdere spijkers zitten. Die zijn grotendeels echter alweer door de schors en bast overgroeid. Je moet goed zoeken om ze te vinden.

‘Tilleul de Floxhes’/‘arbre à clous de Floxhes’ (lindeboom van Floxhes/spijkerboom van Floxhes).

Plaats: het gehucht Floxhe bij Vien.

Gemeente: Anthisnes.

Provincie: Luik (Liège).

Land: België.

Locatie: een grasveldje dat aan drie kanten wordt begrensd door de straat Les Floxhes.

In de stam van de boom treffen we een heleboel spijkers aan. De mensen slaan deze spijkers in de boom om van kiespijn verlost te raken. Tijdens ons bezoek in 2022 hangen op de stam ook twee slabbetjes. Deze boom is dus ook een beetje een lapjesboom. Waarschijnlijk zijn de slabbetjes van baby's waarbij men de pijn heeft willen wegnemen die gepaard gaat met het krijgen van tandjes. Bij de linde staat een grenssteen uit 1768. Hij gaf destijds de grens aan tussen prinsdommen Luik en Stavelot.

Bij afbeelding van de vorige bladzijde: de spijkerlinde van Floxhes. De pijltjes geven aan waar spijkers zichtbaar zijn. In het midden zijn slabbertjes te zien die we op de boom aantreffen. (Opname foto's: 2022)

De nagelboom van 's-Gravenvoeren.

Plaats: 's-Gravenvoeren.

Gemeente: Voeren.

Provincie: Limburg.

Land: België.

Locatie: aan een veldweg die ongeveer ter hoogte van de Boomstraat 36 begint.

Om van kiespijn af te komen, sloeg men een spijker in deze oude kastanjeboom. Die zou dan de pijn overnemen. Wel moest de spijker eerst over de pijnlijke kies gewreven zijn. Toen we de boom in 2016 bezochten, was al te zien dat zijn dagen geteld waren. Naast allerlei spijkers zaten er ook massaal gaatjes van de houtworm in de stam. In 2018 brak de boom toen volledig in elkaar. Wat er daarna nog bleef staan was alleen de dode stam. Tijdens ons bezoek in 2022 stond die er nog maar het is een kwestie van tijd voor ook deze verdwenen zal zijn. En daarmee is dan weer een spijkerboom verdwenen.

De nagelboom van 's-Gravenvoeren in 2016 (links) en 2022 (midden). De pijltjes wijzen spijkers aan (rechts).

'Arbre à clous de Han sur Lesse' (spijkerboom van Han sur Lesse).

Plaats: Han sur Lesse.

Gemeente: Rochefort.

Provincie: Namen (Namur).

Land: België.

Locatie: voor de Église Saint-Hubert (Sint-Hubertuskerk) waar de Rue Joseph Lamotte overgaat in de Rue des Chasseurs Ardennais.

De 'arbre à clous de Han sur Lesse' (spijkerboom van Han sur Lesse) vinden we in de gelijknamige plaats in de Belgische provincie Namen. Hij staat hier voor de Église Saint-Hubert (Sint-Hubertuskerk) waar de Rue Joseph Lamotte overgaat in de Rue des Chasseurs Ardennais. Op de oude lindeboom hangt een bord waarop in het Frans staat dat het hier om een spijkerboom gaat.

Het bord leert ons verder dat rond de 17e eeuw in Wallonië op veel plaatsen zulke spijkerbomen voorkwamen. Met de spijker die men in de boom sloeg om van de kwaal af te komen, moest eerst over het zieke lichaamsdeel (vooral tanden) gestreken worden. We lezen verder dat men zulke spijkerbomen in het algemeen aantrof nabij een kerk, abdij of kruisweg. In de boom treffen we massa's spijkers in alle soorten en maten aan. Daarnaast zitten er hier en daar ook schroeven in. Je moet bij wijze van spreken goed zoeken om nog een plekje te vinden om een nieuwe spijker in te slaan. Heel wat spijkers en sommige schroeven zitten er zo te zien nog niet lang in. Het gebruik moet hier dus nog springlevend zijn. Zo'n tien meter verder staat een tweede oude lindeboom. Hij staat erg scheef, is hol en heeft definitief zijn beste dagen gehad. Ook in deze boom zitten enkele spijkers. Mogelijk zijn ze er in geslagen met het idee dat het bij deze boom ook wel helpt om van een kwaal af te komen. Wellicht zitten er nog meer spijkers in deze boom maar zijn ze overgroeid en daardoor niet meer zichtbaar.

Tussen de twee oude bomen staat een kleine, jonge linde. Een bordje erbij vermeldt dat hij door een boomkwekersbedrijf is geschonken. Wellicht kan deze jonge boom ooit als opvolger van de oude lindes dienen als deze uit de tijd zijn. Maar dan moet het gebruik de tijd natuurlijk ook overleven.

In de spijkerboom van Han-sur-Lesse zitten massa's (ook recente) spijkers en een aantal schroeven. Je moet bij wijze van spreken goed zoeken om nog een leeg plekje te vinden. (Opname foto's: 2022)

Clawé Fawe (de spijkerboom van Jalhay)

Plaats: Foyr.

Gemeente: Jalhay.

Provincie: Luik (Liège).

Land: België.

Locatie: in het bos ten noordoosten van Foyr, op een kruispunt van bospaden. Vanaf de Chemin de Louriou kan men te voet door veld en bos verder gaan.

Tijdens het bezoek aan deze spijkerbeuk in september 2025 zien we een heleboel spijkers, een aantal schroeven en zelfs nietjes in de stam. Een deel daarvan steekt uit de stam. Andere zijn er helemaal ingeslagen (of gedraaid). En weer andere zijn al deels in de schors opgenomen. Sommige spijkers zijn gebruikt om een lapje stof of ander textiel aan de boom te bevestigen. Een stukje textiel is zelfs met een nietje bevestigd.

Naast de boom staan een stenen kruis en een infobord. Vaak vinden we bij spijkerbomen een christelijk symbool zoals een kruis of kapel waardoor aan deze traditie uit het volksgeloof een christelijk tintje werd gegeven. Volgens de tekst op het infobord heeft het kruis bij deze spijkerbeuk daar echter niets mee te maken. We lezen dat het daar namelijk als grap in 1985 is geplaatst door leden van een jeugdbeweging die er een van hun leiders mee op de hak wilden nemen. In het kruis staan de initialen en naam van die leider gegraveerd met daaronder de jaartallen 1858-1885. De tekst vermeldt eveneens dat men het oude kruis waarschijnlijk van de een of andere begraafplaats heeft meegenomen.

Verder vermeldt het bord dat voornamelijk werd gespijkerd om van kiespijn en huidaandoeningen af te komen. En bovendien moeten hier in vroeger tijden mensen zijn opgehangen.

De spijkerboom van Jalhay. Bij de stam van de boom zien we een heleboel spijkers, een aantal schroeven en zelfs nietjes. Een deel daarvan steekt uit de stam. Andere zijn er helemaal ingeslagen (of gedraaid). En weer andere zijn al deels in de schors opgenomen. Sommige spijkers zijn gebruikt om een lapje stof of ander textiel aan de boom te bevestigen. Een stukje textiel is zelfs met een nietje bevestigd. De witte pijlen wijzen spijkers aan. Op de foto rechts zijn ook nietjes te zien.

'Tilleul des Lognards' ofwel 'tilleul à clous des Lognards' (lindeboom van Lognards / spijkerlinde van Lognards).

Plaats: Xhoris.

Gemeente: Ferrières.

Provincie: Luik (Liège).

Land: België.

Locatie: Vanaf de Rue de Comblain de (met kuilen bezaaide) veldweg Tilleul des Lognards volgen. Na enige honderden meters komt men bij de 'chapelle Sainte-Barbe' (Sint Barbarakapel) met ernaast de spijkerlinde

In de stam van deze lindeboom zitten inderdaad roestige spijkers. Soms zijn ze moeilijk te vinden doordat de schors en bast van de boom er alweer overheen gegroeid zijn. Sporen van recent spijkeren treffen we er niet aan. Wel zien we dat aan sommige spijkers nog kleine stukjes halfvergane stof hangen die duidelijk maken dat de boom ook dienst deed als lapjesboom. Dan valt ons op dat aan de achterkant van de boom aan de laaghangende takken een heleboel stukjes stof, plukjes wol en zelfs enkele veters zijn geknoopt. Een deel daarvan hangt er duidelijk nog niet lang. Deze boom is dus zowel spijkerboom als lapjesboom.

Bij de kapel staat een bordje waar we op kunnen lezen dat in de Middeleeuwen geboefte dat reizigers beroofde aan de takken van deze boom werd opgehangen. Het valt echter zeer te betwijfelen dat deze linde al zo oud is. Mogelijk diende een voorganger van deze boom dus als galg. Verder gaat het verhaal dat kiespijn genas als men een geldstuk in een scheur in de schors stopte. Sporen daarvan kunnen we echter niet ontdekken.

De tilleul des Lognards. De tweede foto laat nog een stukje stof aan een spijker zien. Ooit zal dit stukje stof vergaan zijn waarna alleen de spijker overblijft. Mogelijk zat ooit ook een lapje stof aan andere spijkers. De andere foto's tonen een stukje stof en een draadje wol aan takjes in de boom. (Opname foto's: 2022)

Le Tilleul de Miermont (de linde van Miermont).

Plaats: Évegnée.

Gemeente: Soumagne.

Provincie: Luik (Liège).

Land: België.

Locatie: in het buitengebied op een splitsing waar de Rue sur Miermont in de Rue Miermont overgaat.

De Tilleul de Miermont (Linde van Miermont) bevindt zich ten westen van Évegnée in de Belgische gemeente Soumagne (provincie Luik). Hij staat daar in het buitengebied op een splitsing waar de Rue sur Miermont in de Rue Miermont overgaat.

Als we de boom in augustus 2025 bezoeken, zien we dat hij zijn beste tijd gehad heeft. Hoewel hij nog mooi in het blad zit, is het inmiddels min of meer een holle boom geworden.

Ook van de volkstraditie van het spijkeren is niet veel meer over. We vragen ter plaatse een passerende veehouder naar de boom. Hij vertelt dat het gebruik na de jaren 60 van de vorige eeuw langzaam verdwenen is. Hij zegt dat veel van de erin geslagen spijkers inmiddels weer helemaal door de schors overgroeid zijn. Hier en daar zien we inderdaad alleen nog een kop van een spijker in de schors. Ook deze spijkers zullen te zijner tijd helemaal overgroeid zijn. Bij deze boom kunnen we goed zien hoe dit in zijn werk gaat: een dikker stuk draad dat ooit met krammen op de boom is bevestigd, is bijna helemaal door de schors 'opgegeten' en bepaalde stukken ervan zijn daardoor niet meer te zien. De draad ondergaat hier dus hetzelfde lot als de spijkers.

Op een plek in de boom zit een nog duidelijk zichtbare groep van zeven spijkers met ronde koppen die duidelijk afwijken van de gebruikelijke spijkers. Ook zien we nog een aardig 'verse' spijker die zo'n anderhalve centimeter uit de stam steekt.

Arbre à clous de Saint-Hadelin (spijkerboom van Saint-Hadelin).

Plaats: gehucht Saint-Hadelin.

Gemeente: Olne.

Provincie: Luik (Liège).

Land: België.

Locatie: aan het eind van het doodlopende deel van het straatje Le Fief.

Naast de boom staat de église Saint-Hadelin (Sint-Hadelinuskerk). Ook zien we er een kapel met Christusbeelden, beelden van Onze-Lieve-Vrouw en verscheidene brandende kaarsen.

In de stam van de lindeboom zien we niet alleen veel oude en nieuwe spijkers zitten, er hangen ook stukjes textiel op. Soms zijn die stukjes textiel met een spijker aan de boom vastgemaakt. Maar het komt ook voor dat ze om een spijker geknoopt zijn die er reeds in zat. Deze lindeboom is dus niet alleen een spijkerboom maar ook een lapjesboom. Men kan goed zien dat een deel van de spijkers alweer door de boom overgroeid is. Over een aantal jaren zullen ze waarschijnlijk helemaal niet meer zichtbaar zijn. Ook nu zullen er wel geheel overgroeide spijkers in de boom zitten die al aan het oog onttrokken zijn. Bij deze boom wordt weer 'gespijkerd' om van kiespijn af te komen. Althans, zo gaat het verhaal. Het is zeer wel mogelijk dat mensen ook een spijker in de boom sloegen/slaan of een stukje textiel (dat over het zieke

lichaamsdeel was gestreken) eraan bevestigden/bevestigen voor heel andere zaken dan kiespijn.

In de literatuur (website olne.petit-patrimoine.be) lezen we dat naar het schijnt de plaatselijke pastoor niet gediend was van dit 'heidense geloof' en dat hij wilde dat men in de kerk kwam bidden om van een kwaal af te komen. Vanuit de pastorie zou hij op de uitkijk hebben gestaan om te kijken wie er een stukje textiel aan de boom bevestigde. Het betreffende lapje verwijderde hij daarna meteen. Een oude foto op deze website laat de spijkerboom zien met daarop een crucifix om de 'bijgelovigen' tot de orde te roepen.

In de zomer van 1884 werd de spijkerlinde door de bliksem getroffen. Daarbij kwamen twee jongens om het leven en raakten anderen gewond. De zwaarste slag werd de boom echter in augustus 2020 toegebracht toen tijdens de storm Francis een zware tak uit de linde brak. Hierdoor raakte de boom uit zijn evenwicht en dreigde hij geheel verloren te gaan. Dit heeft men kunnen voorkomen door hem te kandelabereren (zeer ver terug te snoeien). Gelukkig is hij daarna weer uitgelopen maar zeker is dat hij zijn beste tijd heeft gehad.

De spijkerboom van Saint Hadelin. Links zien we hem in 2019 voordat hij door de storm vernield werd. In het midden staat de gekandelaberde boom in het voorjaar van 2022. Hij loopt dan gelukkig weer uit.

Le Tilleul Cloué de Soleilmont / spijkerboom van Soleilmont

Oorspronkelijke locatie

Plaats: Gilly

Gemeente: sinds 1977 gemeente Charleroi, daarvoor zelfstandige gemeente.

Provincie: Henegouwen (Hainaut).

Land: België.

Huidige locatie

Musée de la Vie wallonne, Cour des Mineurs in Luik (Liège)

De overblijfselen (een deel van de stam) van de Tilleul Cloué de Soleilmont (Spijkerlinde van Soleilmont) is tegenwoordig in het Musée de la Vie wallonne in Luik te zien. De boom stond tot 1921 in Gilly bij de voormalige abdij Notre-Dame de Soleilmont. In zijn stam zijn zo'n 70.000 spijkers geteld. Toen de linde door de bliksem werd getroffen, werd zijn stam in eerste instantie opgeslagen op een boerderij in de buurt. Daarna werd ze naar het museum in Luik overgebracht. Zelfs toen de stam in de boerderij lag, werden er nog spijkers ingeslagen.

In de abdij bevond zich een Heilige Nagel. Een non uit de abdij had deze in 1335 geërfd van haar broer die kanunnik was van de Dom van Keulen. Deze Heilige Nagel zorgde ervoor dat er veel pelgrims op bezoek kwamen. Daarbij ontstond de gewoonte om spijkers in lindebomen te slaan die in de buurt van de abdij stonden. Daarmee hoopte men van het kwaad bevrijd te worden. De aanwezigheid van de Tilleul Cloué de Soleilmont bij de abdij is dus niet zo vreemd. De Heilige Nagel trok overigens niet alleen pelgrims aan. Aartshertog Albrecht van Oostenrijk en aartshertogin Isabella van Spanje – die van 1598 tot 1621 de soevereine vorsten van de Zuidelijke Nederlanden waren – hadden sterke interesse in de nagel en ze wilden hem graag verwerven. De abdis van Soleilmont wilde hem echter niet zomaar weggeven. Uiteindelijk werd ervoor gekozen om de nagel in tweeën te zagen. Een deel bleef in de abdij, het andere deel ging naar Albrecht en Isabella.

In de kerstnacht van 1963 brak een verwoestende brand uit in het klooster waarbij het vrijwel volledig verloren gaat. Daarna werd in de directe omgeving een nieuw klooster gebouwd. Daar bevindt zich nog steeds een fraaie reliekhouders met daarin de helft van de Heilige Nagel.

Een detailopname van de stam van de spijkerboom van Soleilmont in het Musée de la Vie wallonne in Luik.

Kwartjesboom van Val-Meer.

Plaats: Val-Meer.

Gemeente: Riemst.

Provincie: Limburg.

Land: België.

Locatie: aan een landweg die in het verlengde van de Bodemstraat in Val-Meer,

Het gaat hier om een lindeboom die in feite een soort spijkerboom is. Wie kiespijn had, streek met een spijker over de zere plek. Die spijker werd dan met een muntstukje in de boom geslagen. Meestal was dat een muntje van 25 centimes. Een kwartje dus. Vandaar de naam van de boom. Lange tijd hadden dergelijke muntjes een gat in het midden. Dat vergemakkelijkte natuurlijk het aan de boom slaan ervan.

Lapjesboom van Overasselt.

Plaats: Overasselt.

Gemeente: Heumen.

Provincie: Gelderland.

Land: Nederland.

Locatie: in het bos vlakbij de splitsing van de Hessenbergseweg met de Sint Walrickweg, bij de ruïne van de Sint Walrickkapel ten noorden van Overasselt

Naast de eik die als lapjesboom dienst doet, worden ook andere bomen ernaast voor dit doel gebruikt. Mensen hangen stukjes textiel, zakdoeken, linten en zelfs theedoeken in de boom. Volgens het verhaal gaat het hier om koorts afbinden: de boom neemt de koorts over van degene die het betreffende stuk textiel 's nachts op zijn lichaam gedragen heeft. Het lapje moet dan voor dag en dauw in de boom gehangen worden. Maar als we teksten op stukken stof in de boom lezen, wordt duidelijk dat men er ook voor andere gezondheidsproblemen heil zoekt.

De lapjesboom van Overasselt bij de ruïne van de Sint Walrickkapel. (Opname foto's: 2013)

Lapjesboom bij de menhirs van Oppagne

Bij Wéris in de Belgische provincie Luxemburg vinden we op een aantal plaatsen megalithische graven (enigszins vergelijkbaar met de hunebedden in Nederland) en menhirs. Daartoe behoren ook de drie menhirs van Oppagne. Ze staan er onder een oude boom.

Tijdens een bezoek in 1985 is er nog niets opmerkelijks aan die boom te zien. Tijdens een volgend bezoek in 2016 blijkt het ineens een lapjesboom te zijn geworden. Hij hangt dan vol met ontelbare lapjes textiel, gevlochten koordjes en zelfs hier en daar een veter. Op Wikipedia wordt het een koortsboom genoemd. Een lapjesboom dus; de ziekte (koorts) wordt bij zo'n koortsboom overgedragen op de boom.

Maar het is nog maar de vraag of het hier om een traditionele lapjesboom/koortsboom gaat. Bij de menhirs zien we namelijk ook een hoopje stenen met daarop allerlei vruchten (maiskolven, een appel, een eikel, besjes van meidoorn en kardinaalsmuts). Zijn het offergaven? Al in 1985 troffen we tijdens een rondgang langs de megalithische monumenten van Wéris mensen aan die tijdens de zomerzonnwende bij de verschillende dolmen en menhirs bloemen kwamen leggen. En in latere jaren zagen we dit soort 'offengaven' op

meerdere plaatsen bij megalithische monumenten, bijzondere rotsformaties en overblijfselen van Romeinse tempels op diverse plaatsen in Europa. Hangt het textiel toch in deze boom om ziekten of kwalen over te dragen? Of heeft het met verering te maken? Of misschien zelfs wel met beide? Een afbakening bij verschijnselen als lapjesbomen en spijkerbomen is moeilijk en zal dat ook altijd blijven.

De menhirs van Oppagne met de lapjesboom. Links: de situatie uit 1985. Hier zijn nog geen lapjes te zien. Midden en rechts: de boom met lapjes in 2016.

Maar waar zijn de mensen die deze praktijken uitvoeren?

Tijdens het bezoek aan de spijkerbomen hebben we nooit iemand ontmoet die op dat moment een spijker (nagel) in een boom sloeg. En wij zijn niet de enigen die tegen dat fenomeen aanliepen. Bij een grootschalig onderzoek van de Universiteit van Luik (Unité de Recherche en Médiation Culturelle, Département des Arts et Sciences de la Communication, Université de Liège) in plaatsen waar ooit 'gespijkerd' werd, is ook nooit iemand aangetroffen die met de handeling bezig was. Iedereen bleek ervan te weten maar niemand liet echt het achterste van zijn tong zien. En dat wij en anderen die zich met het fenomeen bezig houden nooit iemand tijdens de handeling tegen het lijf zijn gelopen, heeft er mogelijk ook mee te maken dat zulke rituelen vaak voor dag en dauw uitgevoerd worden zonder dat er getuigen bij zijn. Om het gewenste doel te bereiken, moest men de handeling vaak voor zichzelf houden.

Dat het toch mogelijk is om een tipje van de sluier op te lichten, laat Servais Hutschemakers in zijn in 2008 verschenen boek *voor de veearts kwam, volksgeneeskunde van weleer*, zien. In gesprekken die hij tussen 1981 en 2004 met een groot aantal oudere mensen in het Nederlandse Zuid-Limburg voerde, wist hij uit Maastricht en meerdere dorpen gevallen van vernagelde paarden boven water te halen. Hierbij ging het dan om paarden waarbij een of meerdere hoefnagels op de hoeflederhuid drukten of deze zelfs verwondden. Deze hoeflederhuid is het levende weefsel dat direct onder het hoefbeen van het paard ligt. Doordat de hoefnagels te ver waren doorgedrongen, ging het paard dan hinken. Deze nagels werden vervolgens door de smid verwijderd en daarna in de deurpost of in een boom geslagen. De pijn werd dan vernageld (weggenomen). Maar Hutschemakers schrijft ook over het in een boom slaan van de oude, roestige spijker (nagel) om de pijn in het algemeen bij mens en dier weg te nemen.

De oudste bewaard gebleven resten van een spijkerboom

De oudste bewaard gebleven resten van een spijkerboom vinden we in Wenen, in Oostenrijk. Het is een boomstam die bekend staat als de Stock im Eisen. Deze ruim twee meter lange

boomstam bevindt zich in een glazen afscherming op de hoek van het Palais Equitable aan de Stock-im-Eisen-Platz, op de hoek van de Graben en de Kärntner Straße. De boomstam is afkomstig van een spar die van rond 1400 tot 1440 in de omgeving stond. De eerste spijkers werden in die tijd in de boom geslagen.

Het is bekend dat de boomstam zich al in 1548 aan de muur van een huis bevond op wat later de Stock-im-Eisen-Platz is gaan heten. Later is hij terechtgekomen op de hoek van het Palais Equitable, dat in 1891 werd gebouwd.

Aan het begin van de 18^e eeuw ontstond onder rondtrekkende smeden en smidsleerlingen de gewoonte om een spijker in de boomstam te slaan. Waarom ze dat deden, is onbekend. Maar de oorspronkelijke traditie is – zoals al vermeld – veel ouder. Deze heeft hoogstwaarschijnlijk te maken met ‘spijkeren’ om van een ziekte of lichamelijk ongemak af te komen of als dank voor de genezing zelf. Ook de vraag om bescherming kan er aan ten grondslag liggen.

Het spijkeroffer van Esdonk

Bij Esdonk in de Nederlandse provincie Noord-Brabant staat de kapel van de Heilige Maria Magdalena die ook bekend is als de Spijkerkapel. We vinden deze kapel voor het eerst vermeld in archiefstukken uit 1562. Oorspronkelijk gaat het om een lemen kapel waarin een beeld van Maria Magdalena werd vereerd.

Aan het eind van de 17^e eeuw werd het plan opgevat om de lemen kapel te vervangen door een stenen exemplaar. Ook krijgen we dan te maken met de verering van het houten Christusbeeld dat nu nog steeds in de kapel ligt. Bij dit beeld worden roestige spijkers geofferd. De gelovigen denken dat deze offers hun van zweren, puisten en uitslag zoals eczeem verlossen. De roestige buitenkant van de spijkers staat daarvoor symbool.

Voor het offeren kan men in de kapel terecht. Mocht deze gesloten zijn dan bestaat ook de mogelijkheid om aan de buitenkant te offeren. Het Christusbeeld is hier afgeschermd door een plaat van plexiglas waarin een gat zit. Daar kan men de spijker door naar binnen stoppen. De vier gesmede, oude spijkers in het houtblok stellen de spijkers voor die gemaakt zouden zijn om Jezus aan het kruis te slaan.

De kapel van de Heilige Maria Magdalena bij Esdonk in Noord-Brabant staat ook bekend als de Spijkerkapel. Mocht deze gesloten zijn dan bestaat ook de mogelijkheid om aan de buitenkant te offeren. Het Christusbeeld is hier afgeschermd door een plaat van plexiglas waarin een gat zit (witte pijl). Daar kan men de spijker door naar binnen stoppen. De vier gesmede, oude spijkers in het houtblok stellen de spijkers voor die gemaakt zouden zijn om Jezus aan het kruis te slaan.

De bijzondere rol van spijkers (nagels): heilige nagels

De herkomst van bepaalde spijkers of gesmede nagels kon de magische kracht ervan vergroten. Had je een spijker die gebruikt was om iemand aan het kruis te nagelen dan had je wel iets bijzonder krachtigs in bezit. In het katholieke geloof kennen we in dat opzicht de zogenaamde Heilige Nagels. Dit zijn relikwieën waar de gelovigen een geneeskrachtige werking aan toeschrijven. Van de Heilige Nagels wordt gezegd dat ze gebruikt zijn om Jezus Christus aan het kruis te nagelen. Nagels van het kruis zelf rekent men ook tot deze Heilige Nagels. Het verhaal wil dat het kruis en de nagels na de dood van Jezus begraven zouden zijn. De tot het christendom bekeerde moeder van de Romeinse keizer Constantijn de Grote – Helena van Constantinopel (± 248 – 329) – zou deze nagels en het kruis in 325 teruggevonden hebben. In de loop der tijd zouden de nagels verspreid zijn geraakt en diverse eigenaren hebben gekregen. Daarbij ging het niet meer alleen om de nagels zelf maar ook om aanrakingsrelikwieën. Dat zijn in dit geval nagels waarmee men de oorspronkelijke Heilige Nagels aangeraakt heeft. Men gelooft namelijk dat de bovennatuurlijke kracht van de oorspronkelijke nagels overgaat op de nagels die ermee in aanraking kwamen. Over een Heilige Nagel waarvan een genezende kracht zou uitgaan, beschikt men tegenwoordig bijvoorbeeld bij de Dom van Trier (deelstaat Rheinland-Pfalz, Duitsland) en de Dom van Bamberg (deelstaat Beieren, Duitsland). Al meerdere malen zouden blinden genezen zijn na het aanraken van de nagel uit Trier. Ook de nagel van Bamberg kent dergelijke genezingen. Zo zou een blind geboren boer in 1652 het zicht hebben gekregen toen hij de nagel aanraakte.

Een voorbeeld van een Heilige Nagel (met - helaas - onvolledige lakzegel), in dit geval een relikwie van de derde klasse. Relikwieën van de derde klasse zijn voorwerpen waarmee een heilige (of een lichaamsdeel ervan) of een persoonlijk bezit van die heilige is aangeraakt. Of zoals in dit geval, waarmee een oorspronkelijke nagel van het kruis van Jezus Christus is aangeraakt.

Spijkers uit het graf van een dode

In de Middeleeuwen maar ook nog daarna werd in bepaalde gebieden een spijker in het graf van een dode gelegd om te voorkomen dat deze weer tot leven zou komen en dus een ondoode zou worden die de mensen allerlei kwaad kon berokkenen. Men legde ook wel een spijker op de borst van de overledene als amulet voor het hiernamaals. Maar ook de spijkers van een vergane doodskist waren een uitstekend middel tegen het kwaad en ander onheil. Deze

spijkers schreef men magische krachten toe omdat ze in contact waren geweest met de wereld van de doden. Men sloeg ze bijvoorbeeld in de stal in de balken om de dieren te beschermen. Ook als ze in de voedertrog van het vee geslagen werden, deden ze hun werk. Raakte men iemand met de boze blik ermee aan dan had men niets meer van die persoon te vrezen. Roestig ijzerpoeder van spijkers ofwel nagels uit vergane doodskisten werd op het Duitse platteland nog tot in de twintigste eeuw aan het eten en drinken van zieken toegevoegd omdat het voor genezing kon zorgen. En al in de Romeinse tijd werd verkondigd dat spijkers uit het graf die in de deurdrempel werden geslagen ervoor konden zorgen dat de bewoners in hun slaap geen onzin uitkraamden.

Vloektabletten

Eveneens uit de Romeinse tijd kent met het gebruik van spijkers om vloektabletten te doorboren en daardoor de schadelijke effecten van de spreuken op die tabletten te versterken. Vloektabletten zijn meestal dunne loden platen waar teksten ingegraveerd waren met de bedoeling er iemand mee te vervloeken.

Vloektafeltjes zoals deze te zien zijn in het Rheinisches Landesmuseum in Trier (Duitsland). Een deel van de derde foto is uitvergroot om een idee te geven van de tekst die erop staat. Die tekst is te zien bij de vierde foto.

Het gebruik om spijkers in schedels te slaan

Uit de archeologie kennen we ook wel het gebruik in de Keltische wereld om spijkers in schedels te slaan, die dan als afschrikmiddel 'tentoongesteld' werden. Dit gebruik is ook nog wel uit meer recente eeuwen bekend. Spijkers werden echter niet alleen in menselijke schedels geslagen. We kennen ook vondsten van spijkers in dieren en dierlijke schedels. Zo bezit het Museum des Saarländischen Aberglaubens in Rubenheim (Duitsland) een dassenschedel waar een spijker doorheen geslagen is. Deze schedel werd in een dakbalk van een oud huis gevonden waar hij was aangebracht om het kwaad te weren.

De omgekeerde wereld

Maar in bepaalde tijden in bepaalde streken leek het wel de omgekeerde wereld. Oud ijzer in huis halen bracht ongeluk. En ploegen kon je maar beter met houten ploegscharen doen want ijzeren exemplaren zorgden voor een mislukte oogst. En een stuk ijzer op de grond laten vallen op Goede Vrijdag betekende ongeluk voor die dag. Maar een ding is zeker. Of ijzer nu bescherming bood tegen het kwade of net de oorzaak van allerlei ellende was: het had een krachtige magische werking.

Hematiet

Hematiet – ook wel bloedsteen genoemd – bestaat voor een groot deel uit ijzer. Het heeft meestal een zwart tot zwartglanzende kleur maar de verweringskleur ervan is rood tot roodbruin. Ook de streepkleur ervan is rood tot roodbruin. Het is die rood tot roodbruine kleur die het mineraal in het volksgeloof en de volksgeneeskunde een rol laat spelen en wel door de kleurgelijkenis met bloed. Bloed dankt zijn rode kleur aan het ijzer in de hemoglobine van de rode bloedlichaampjes. Omdat hematiet dus net zoals bloed een rode kleur heeft gebruikte men het in het verleden om bloedingen te stelpen. Daardoor vond het ook toepassing tegen het bloeden bij de geboorte van kinderen. In de Romeinse tijd gebruikte men het ook bij bloeddoorlopen ogen. En het kwam zelfs een tijd voor dat bloed van gewonde of omgekomen gladiatoren als drank werd voorgeschreven

Literatuur (in willekeurige volgorde)

- **Das große Handbuch des Aberglaubens** uit 2007 is gepubliceerd door Ulrike Müller-Kaspar. Het verscheen in 2007 in Wenen bij **Tosa Verlag**.
- **Geschichte des Aberglaubens aller Zeiten und Völker** van S. Seligmann verscheen in 2012 bij **Sarastro Verlag** in Paderborn.
- De **Encyclopedia of Superstitions** is geschreven door Edward en Mona Radford. Er zijn in de loop der tijd meerdere uitgaven bij verschillende uitgeverijen verschenen. Recente uitgaven verschenen via de **Philosophical Library** en via **Open Road Media**, beide met zetel in New York. De oorspronkelijke uitgave stamt uit 1947.
- **Von Amulett bis Zaubernagel** van Korana Deppmeyer is een special van het tijdschrift Archäologie in Deutschland dat in 2022 verscheen bij de **Wissenschaftliche Buchgesellschaft** in Darmstadt.
- **Was sind die heiligen Nägel und was ist ihre Geschichte?** van Alejandro Vázquez-Dodero verscheen als artikel op 17 januari 2022 op de **website Omnes** - www.omnesmag.com.
- **Heiliger Nagel** van Wolfgang Schmid verscheen op de **website van de Dom van Trier** - www.trierer-dom.de.
- **Heiliger Nagel, Wikipedia** (versie augustus 2025).
- **Kerstening van heidensche zaken, vooral in verband met Boom- en Bronvereering in België** van A. de Cock verscheen in De Vlaamsche Gids, jaargang 1 – **De Nederlandsche Boekhandel**, Antwerpen 1905.
- **Vóór de veearts kwam; volksdiergeneeskunde van weleer** van Servais Hutschemakers verscheen in 2008 bij **Sidestone Press & Limburgs Museum**.
- **Informatie uit 'les guérisseurs d'hier et d'aujourd'hui'** in een bijdrage van Françoise Lempereur, Unité de Recherche en Médiation Culturelle, Département des Arts et Sciences de la Communication, Université de Liège op de **website 'arbres, chapelles, fontaines, calvaires à loques, arbres a clous'** (versie augustus 2025).
- **Les arbres à clous ou à loques, une spécialité Belge** van Isabelle Morand werd op 6 augustus 2020 op de **website magazine.hortus-focus.fr** geplaatst (versie augustus 2025).
- **L'ancienne Abbaye de Soleilmont** van F. Dierick verscheen op de **website charleroi-decouverte.be** (versie augustus 2025).

- **Stock im Eisen** is een item op **Wikipedia** (versie oktober 2025)
- **De Esdonkse Spijkerkapel** (versie maart 2026) geeft het verhaal van deze kapel op de **website esdonkskapelleke.nl**.
- **Diverse teksten over tradities en gebruiken** van Jan Weertz op **website www.debelemniet.nl**.

Nota bene

Bij de beschrijving van de locaties is sprake van momentopnames. De kans bestaat dat situaties op een later tijdstip niet meer hetzelfde zijn. Beschouw de vindplaatsgegevens en routebeschrijvingen dan ook als richtlijnen die in mindere of meerdere mate veranderd kunnen zijn. Bepaal zo nodig vooraf aan de hand van kaarten of de beschreven situatie overeenkomt met de werkelijkheid.